لومړی برخه

فلکلور (Folklore)

د خلکو ټولنیز ژوند او د ژوندانه طرز او دود ته فولکلور وایي. [1]همدارنګه فلکلور ته په بېلوبېلو ژبوکي د فرهنګ عامه ، خلک پېژندنه ، دانش عوام ، خلقیات ، اوهم د اساطیر او مېتولوژۍ نومونه ورکړل شوي دي . چې هریو د خلک پېژندني او د خلکو د فرهنګ معنی ورکوي .

سربېره پر دې بنایي یادونه وشي،چې ((فلکلور)) یوه انګلیسي جمله ده ، چې د (خلک) او (لور) څخه جوړه شوې (خلک) د خلکو او عوامو معنی ورکوي او (لور) د علم او پېژندنې په معنی راغلی دی ، چې په مجموعي توګه دنیکونو عقایدو د اجداوو رسمونه او ددوی دعقایدو او د همدې رسمونو دڅېړنې معنی هم ورکوي .

مېتولوژي او روایات ټول له عامیانه افکارو څخه راغلی ، چې ددوی دعقاېدوغوښتنو او تعبیرونو ممثل دی . په دې افکارو، روایاتو ، او افسانوکي په غالب ګومان بهرنی او نه تاکونکی او طبیعی عنا صرو خواوې ستره برخه لري . چې د شخصي عناصرو او افرادو په قالب کې را مینځ ته شوې او هغه څه چې په دې اساطیر (مېتولوژۍ) او فلکلور کي د زیاتي پاملرنې وړ دي هغه د فولکلور سمبولیکي خواوې او د اتلا نو پېټ او مرموز کارونه دي . له دې اساطیرو او افسانو څخه د مړو ا[illegible] او [illegible] پاڼي [illegible] او څېړنه [illegible] .

Ketabton.com

په اصطلا ح کې فلکلور : دخلکو او ولسونو عنعنو او عقیدو پېژندنې علم دی .

د فلکلور یا اولسي ادب پیدایښت :

---

[1] فضل میر ختک ، ففبلیات ((ادبي اصطلا حات)) پېښور اکیډمي (۱۹۹۹) کال ۳۱٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفلکلور دپیدایښت او منځ ته راتګ په برخه ښايي ووايو چې : هغه وخت چې بشر د لومړي ځل له پاره د طبیعت له مشا هدو سره مخامخ شو نو ددې مو جوداتو او اشیاوو په مقابل کې چوپ او غلی پاتې نه شو او دخپل فکر د ډول سره سم يې څېړنه پکې وکړه. له هغې ورځي راهیسې چې انسان دوجود په ډګر کې قدم ایښی دی تل یې زيار ایستلی ، چې د اشیاوو او موجوداتو حقایق او ریښې ځانته معلومې کړې نو ځکه له هر څه سره چې مخا مخ شوی فکر او غور يې په کې کړی ، څو یې یوه نتیجه لا س ته راوړي او دخپلې پلټنې دحل دتسکین له پاره یې دهر نا معلوم دمعلومولوپه غرض منډې را منډې کړي دي او د خپل محدود فکر له غوښتنې سره سم یې تر یوه حده د خپل ځان قناعت حاصل کړی او څرنګه چې دې په هغه وخت کې دخپل ژوند لومړني پړاوونه يې وهلي او فکري وده یې تر دې حده نه ده رسېدلې ، چې دپیداښت ټول ارونه او معماوې حل کړي او نه یې دومره تجربه درلوده چې دخپلو تجروبو حاصل دخپلې لا رې ډیوه وګرځوي او دهغې په رڼا کې خپلوڅېړنوته دوام ورکړي نو په یو ډول خیالبافیو او موهماتو یې لاس پورې کړ او د هر څه له پاره يې اندې علت او دلیل وټا که چې همدادلیلونه او علتونه ورو، ورو درواياتو ، داستانونو ، عقايدو او افکارو په شکل واوښتل او فلکلور یې منځته راوړ.

فلکلور له لومړي ځل څخه سینه په سینه دداستان ، کیسي ، فکاهي ، متلونو او انګېرنو په شکل په منظوم اوپه غیرمنظوم ډول خو په شفاهي تو ګه تردې دمه رارسېدلی .

فلکلور ي کیسي ، داستانونه او روایات باید ونه ړل شي که څه هم دزماني په کړلېچونوکې اوښتي رااوښتي خپل ابتدايي شکل یې له لاسه ورکړی دی . خو بیا هم یو لړ تاریخي وقایع اود ملتونو دپېژندګلوۍ ډیر رازونه په کې پټ دي . مېتولوژۍ خپل قدر ښودلی او یو لړ تاریخي او د بشر پېژندنې پرابلمونه یې حل کړي دي .

خلکو په خپلو فلکلوریکو اثارو کې هغه هنري څېرې ښودلې دي ، چې په خلق کیدوکې یې له عقل ، ابتکار ، فکر اواحساس څخه کار اخستل شوی دی . لنډه داچې مونږ هغه وخت دمبارزو انسانانوپه تاریخ پو هېدلی شو چې دفلکلور په هکله کره او پوره معلومات ولرو.

داولسي ادبياتو ا هميت :

اولس هغه چينه ده چې ژوندترې را ټوکيږی . اوژوند د انساني فطرت د بېلا بېلو انځورونو هنداره ده فلکلور هغه ستره کلتوري پانګه ده چې ملت په معنوي لحاز ژوندی ساتي . ديو ملت فلکلور دهغې ملت ، فرهنګ ، ژبه عنعنه ، او اسا طيري پديدې ژوندئ ساتي چې همدغه پورتنئ پديدي دملت روح ګڼل کيږي .

دپښتو اولسي ادبياتو ځانګړني :

١_ پښتو اولسي منظوم ادب دعربي عروضو او ، او اوزانو تابع نه دی ، خپل ملي ، اولسي وزنونه لري په سېلاب او هجاد شنني وړدي .

٢_ اولسي ادبيات دموضوع له کبله داولسي توب اوکليوالي ټولنېزو، اقتصادي ، سياسي او کلتوري اړيکوڅرګندونکي دي .

٣_ ژبه يې ساده ، سوچه او دخلکو يا اولس له ورځنئ محاورې سره برابره ده .

٤_ ډېره مبالغه او غير له حقيقته پکې بل شی نه ليدل کيږي .

٥_ افسانوي رنګ يې تربيوي اړخ لري ، نه ويرونکی .

٦_ دپردو ژبوله تسلطه خلاص دی .

٧_ ښکلا، اسانوالی ، اوريښتياوالی په ښه بڼه په کې ځان ښکاره کړی .[1]

دفلکلورمعنوي او مادي ارزښتونه !

مادي اړخ ! اوس چې تاسو پوه شوئ چې فلکلور په اصل کې داولسونودعنعنو او عقيدوپوهه ده نودابه هم له يا ده ونه باسو، چې اولسي ادب دخلکودمادي اومعنوي اړخ ته په پاملرنې داولس دپوهانو له خوا په شعوري توګه رامنځته شوی بلکې عامووګړو رامنځته کړی . که مونږ فلکلورته بدوي ياکليوالي ساينس ووايو هم سمه بريښي ، ځکه چې فلکلور داوسني ريښتينی او ريالستيکي نړۍ دفورم اوبڼې پيش ګويي داوسنی پرمختللی نړۍ دپرمختګ فکرونه دخلکو په ذهن کې تداعي کړي که چېرته پخوانوکيسو او افسانوته ښه ځېر شو دا به ترې جوته

---

[1] ادب پوهنه ، سيدمحی الدين ((هاشمي)) داريک کتابتون ، کال (١٣٨٠ هـ ش) ١٠٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي چې په ربښتياهم افساني او خيالي انګېرنې داوسني ساينس زيږنده دي . كه ديوان په افسانوكې له يوځای څخه بل ځای ته دسترګوپه رپ كې ځان رسوي يا كوم افسانوي اتل په يواځې تن له زروكسانوسره جنګيږي او دويښته په سوځيدوددیوانو او ښاپيرو حاضريدل دادهمدې زماني دالوتكې ، مبائيل ، انټرنيټ اوتوغندي پخوانۍ ښېلګې دي ، چې داولسي ادب دمادي اړخونوكره او ريښتيني نماينده ګي كوي . په ماديانو كې دسرچينې په استاځيتوب كار او زحمت دی كه كركيله ، تركاڼي او نورو جنګي مواردو كې راښكيلول دشفاهي ادب دريښتيني اولسيتوب ټولنيز هدف دی .

زمونږ په پښتو ادب كې مادي اړخونه هم دنړی مترادف ځكه دي چې دې كهول دمادي پرستوپر وړاندې خپل عكس العملونه ښودلي ، نو په همدې اساس يې خلک دې ته چمتوکړي ، چې دكركيلې زيار وزحمت او پوندګری له لا رې ځان خپل هدف ته ورسوي ،چې ددې ښېلګې مونږ په قبل الميلادكي لرو .

دپښتو او اريايانو په مشهور كتاب (ويدا) كې راغلي : پوه او دانشمندانسان تل په كرهڼه كې بوخت وي .

همدارنګه په بل ځای كې وايي :

ای انسانانو ! دغنمو او نوروشيانو د كرهڼې له پاره په سپاره ، ځمكه څيرې كړئ ، ښكلې اربې وچلوئ او ځانونه پرې وساتئ[1] په اوستاكې _ چې دپښتنو او افغانانو دعنعنو او مېتولوژۍ كتاب دی _ زردشت ليكلي ځانونه په كرهڼه او مالدارۍ تشويق كړی [2]

همدارنګه د تيرو اسلا فوپه څېر اوسني پښتانه هم دكرهڼې او زراعت له لا رې خپل دژوند ستونزې حلول غواړي لكه داژوندی بېله :

شـــولې ټكومـــــه تـــــابه واده كـــــــړمـــــــــــــــه [3]

پـــــه خدای (ج) مې دې قسم وي پلانې ته به دې وركمه

همدا اوهمدې ته ورته ښېلګې دپښتوادب په لمنوكې ځای په ځای ليدله كيږي .

---

[1] عبدالحی (حبيبي) پښتوادبياتوتاريخ لومړی اودريم ټوک ، دانش خپرندويه ټولنه پېښور (۱۳۸٤ هـ ش) كال ٤٧ مخ

[2] همدااثر (٤٨) مخ

[3] محمد اسماعيل يون ، دپښتوشعرهندسي جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ،(۱۳۷۷ هـ ش)كال ۱۲۹ مخ

معنوي اړخ : دادب آره موخه دخلکو او اولسونو روزنه او تربیه ده . که دهر اولس ادبیات وي دهم هغي ولس دمذهب او عقیدوي معنوي خصوصیاتوپه کړلېچونوکي خړوبېږي اوداولس له پاره دانساني ارزښتونودغوښتلو په موخه په ټولنه کي رامنځته کیږي ، په پښتوادب کي هم په دې اړه ډېرې ځرګندونی ځای په ځای راغلي که مذهب ، تاریخ ، اوکه حماسه ده دپښتوشفاهي ادب کي ورته پوره ځای ورکړل شوی دی . او د خپل اولس یې په دې برخه کي پوره روزنه کړې ده . راځئ چې وګوروچې په پښتوادب کي تر کومه حده معنوي ځواک غښتلی دی . [1]

وعده او ژمنه په پښتنوکې تر هر څه لوړه اوستره پانګه ګڼل کیږي ، چې دلته همدااثر داسې راغلی :

یــــــــــــوه وعــــــده را ســـره کېــــــړده
چې د صراط په پله به یوځای سره ځونـه

ددې ترځنګ چې پښتانه ځوانان څه ووایي پښتنې پېغلې هم دخپل ولس ځوانان د کار په مرحله کې تاند اوهاند لیدل غواړي اوداسې هیلې ځرګندوي :

سپـــوږمـــی ځـــرک وهــــه راخـــېــــــژه
اشنـــا دګـــلــــــولـوکـــوي ګــوتـــې رېبینـه

حماسه دپښتني کلتور په ختّه کي داسې اخستل شوې چې لکه روح او جسم . کوم شی چې دپښتو ادب ګانه ګڼل کیږي هغه همداحماسه او ویاړنه ده ، چې دوطن پرستۍ خوند په کي غالب دی . ددې په دلیل مونږ دمېوندحماسه لرو چې :

کـــه پـــه مېـونــــد کـــې شهیــــد نـــه شوې
خداېـــږولا لیــه بې ننګۍ ته دې ساتمه[2]

همداسې که تاریخونوته مخه کړوپښتواولسي ادبیاتو په هکله پوره پانګه لري ، دابېګه :

---

[1] اریاناداېرت المعارف ، (دریم جلد) پښتوټولنه ، کال (۱۳۴۳ هــ ش)
(۲) دهېواد انټرنیټي پانه ______________ Hiwad .com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورانولـه

یـــــــا :

خـــــانـــــــه راځـــــــــــه دلـــــــــــبره

ډکـــــــي لا رئ د جنکـــو لنـــدن تــه ځینـــه

دجنـــکــــــو قـــــد ر يـــــي كـــم كـــــــــړ

امان الله تــه دې خدای (ج) لونـې ورکـوینـه[1]

لنډه داچې دپښتو اولسي ادب له هره پلوه خورا بډای دی هیڅ داسې اړخ ترې نه دی پاتې ، چې د ټولنې پوري اړه ونه لري .

دويمه برخه

دپښتو اولسي ادبیاتو وېش :

په نړئ واله کچه د فلکلور په هکله ډېرې وېشنې راغلي ، خو مونږ ترې یو انتخابوو اوورسته خپلو پښتو ادبیاتو ته د کره کتنې پام ور اړوو .

فلکلور درې برخې لري : [2]

۱ _ شفـــــاهــــــي فلكلور

۲ _ غير شفاهي فلكلور

۳ _ نيم شفــاهــي فلكلور

۱ _ په شفاهي فلكلور كې : محاورې ، متلونه ، سندرې ، چېستانونه ، فكاهيات (ټوكې) دودونه ، موسيقي ، سيمه ايز خواړه سيمه ايز ادب .

۲ _ په نيم شفاهي فلكلور كې : خرافاتي عقيدې ، سيمه ايزې لوبې نڅاوې او

---

[1] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۲) مخ

[2] دبېنوا انټرنيټي پاڼه Benawa . com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور راځي[۱]. په عمومي تو ګه ادبيات كه دهرې ژبې وي په منظومو او منثورو وېشل كيږي همدا سې د پښتو اولسي ادبيات هم په ادب وېشل كيږي .

منظوم :

پښتو منظوم شعرونه بيا په دوه بر خو وېشل كيږي :

الف : عامې اولسي سندرې يا شعرونه ، ب : ځانګړې اولسي سندرې

الف : عامې اولسي سندرې هغه دي چې ويناوال يې معلوم نه وي ، لكه : دميند و سند ري ، دماشومانو سندرې ، منظوم چيستانونه ، داتڼ نارې ، سروكي ، لنډۍ ، د نكلونو نارې ، كاكړۍ ، تاريخي نارې ، منظوم پالونه ، منظوم متلونه ، ښځينه سند رې ...

يادونه : مونږ منظوم شفاهي ځكه وايو چې قافيه او رديف لري او منثور شفاهي ځكه وايو چې دنثر په قېد موجوددي ، داددې دليل نه دی چې ګواكې په ليكنۍ بڼه په اولس كې شته .

دمنظوم اولسي ادب ژوندۍ بېلګې او محتوا :

۱_ دميندو سند رې (أ لا هو) : (LullaBy)

هغه اولسي سندرې چې ميندې يي دماشومانو د اوده كېدو پر وخت دكرارولوپه موخه وايي . ماشوم په غېږ كې داچولو پر مهال په ورو، ورو ټپوي او ورته دأ لا هو د غږ په بد رګه داسند رې واي : داسند رې دمور د احساساتو اوعا طفي دسپېڅلتيا څرګند ونه كوي ، خو په ځينو أ لا هو كې دخور جذبات هم ليدل كيږي ، ځكه چې دكوچني په روزنه كې خور هم پوره ونډه اخلي .

په أ لا هو كې دماشوم دراتلونكي لپاره دعاګانې ، دخپلو او پردو دستاينې

---

[۱] ادب پو هنه ، سيد محى الـدين هاشمي ، داريک دكتابتونونو اداره ، كال (۱۳۸۱ هــ ش) ۱۰۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوویاړنې په ساده اوغیر فني تکتیک سره په کراره کراره په یو خاص سند ریزوزن اوو زم ویل کیږي چې یو ځانګړې او خوږ تاثیر لري ، دا بېلګه يې رااخلو :

أ لا هـــــو شـــــه أ لا هو شــه . زمـــــــــــــاجـانـــه أ لا هو.
پلا ر دې تلی دی په جنــګ .   دوطـــــــن په نـــامــو ننــګ
یــوټوپـک پــه غـــــــــــاړه . بلــــــــــه ښه توره په څنـګ
ګټـــــي تـــاتـــــه بـــه پښتــو.أ لا هـــــو شـــــه أ لا هـــــــو
خــوب دې درشــي په لېمــو   زمــــــا جــانـــــه أ لا هـــو[۱]
د میندو سند رې په بېلا بېلو ډولونوله میندو له خوا ویل کیږي .

دماشومانو سند رې :

دماشومانو سند رې ماشومان په لوبو اوتفریحی حالت کې لولي ، یا دمشاعري په ډول دي اویا هم دا سند رې په یوازې توګه ماشومان وایي دا سند ر ې او شعرونه هم په ساده ډول او درواني نګه محاورې په چوکاټ کې ویل کیږي . چې دلفظ او لفاظی جنبه یې دمحتوا په پر تله قوي وي . دماشومانو سند رې دقافې او ردیف د سمېنت په موخه بعضې وخت هیڅ تسلسل (لفظي او معنوي تړاو) نه لري . دماشومانو سند رې خورا ډیرې دي . چې ځیني یې دادي :

اکـــــو بکــــــو ســــر سینـــدکــــــو
ابـــــــاسیـــــن څپـــــې څپـــــــې
غـــــــوامــــــې لا ړه پـــــــه رمبـــــــې
په میدان کې دوه هیلۍ دي دواړه ګوتې خوځوي .

×××

همدارنګه بله بېلګه :

چــرګـــه مـــــــې نــــــاجــــــوړه ده
بــانـــــــه مـــــې ورتـــه جــــــوړه ده

×××

---

[۱] ففـلیـات (ادبي اصطلا حات) ۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډم ډم دچــــــــــــــــرګ واده دی
چــرګ پــــــه لا ره کـــــې بيـــده دی

×××

ځــــــئ چــــــې ځـــــوکــــــو روتـه
مـــــرغــئ ولا ړې چـــــــولــــــوتـــــه (۱)

منظوم چيستانونه (پوښتني) :

پوښتني نظمونه اكثره د كوچنيانو او ځلميانو له خوا پخپلو مجلسونو كې ويل كيږي او يو بل ته يې ورانديې كوي دې ډول ادب سره دماشومانو ذهنونه او قريحې پياوړې كيږي چيستانونه د معما په ډول ګونګه بڼه لري ، خو د ځينو قرينو له مخې يې د پيژندلو او ځواب را ايستلو لا رې اسانه كيږي ، لكه :

لــــه پاسـه راغی سور بـلـــــوڅ
اغوستی يې دی پنځه پنځـوس × پياز ×
وچ كـلـک لـــــه كـــولمـــو ډک × كټ ×
زمـــــا سپينــــــه كـــــــوټــــــه
نــــه يـــې لا ر شتـــــه نـــه كــوڅـه × هګئ ×
ســــل خـــــــولــــــــې لـــــــري
نـــه ګېـــــډې نـــــه كـولـمې لري × غلبېل ×
ســــــوردې سنـــــــــد وخـــک دی
لـــــــه ســـــــرو غميــــــو ډک دی × انار ×
نـــــه يـــــې پښـې شتـه نـه لا سونه
يــــوكـــامــــان وهــــــي تـــوپونـه × پنډوس ×

---

(۱) دكوچنيانو ادبيات ۱٦۱ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جــيـنــجــــړ تـــاتـه جينـجړ مـاته
جــيــنــــجـــړ وخـــاتـه اسمـان ته × لوړی × [۱]

داتڼ نـارې :

داتڼ نارې لكه له نا مه څخه یې جوتیږي یوازې په اتڼ كې ویل كیږي په ناستې اوبې له اتڼه نه ویل كیږي او كه وویل شي خوند نه كوي . بڼځې هم په خوښیو كې اتڼ كوي او نـارینه و داتڼ نارې بڼځې هم پخپل اتڼ كې زمزمه كوي ، خو بڼځې بیا ځانته بېلې داتڼ نارې هم لري . داتڼ نارې پر ډول ډول او بېل وزن داتڼ چیانو له حركاتوسره سم ویل كیږي ، لكه :

بڼــــاپستـــي كــــه ستـــا رضـــا ده
ستـــــا دقـــام بـــــدي پـــر ما ده [۲]

یـــــــــــــــــا :

زمـــــا ، زمـــــا شپـــــــرینـــــي
وكـــــــړه اداشــــپــــــریـنــــــي

د اتڼ نارې دمحتوا له كبله زیاتره وخت عشقي بڼې لري ، خو حماسې نارې هم شته ، مثلاً :

غـــازیــــان كـــــړي اتــــڼـــونـــــه
درتـــه خـانـدي غرونـه ، غرونـه
غـــازیـــان راغـلـــه جـــوپــــي
پـــرې شینــدي جـونـــه گلــونه

سروكی :

[۱] دكوچنیانو ادبیات (۱۶۷ _۱۶۸ مخونه)
[۲] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۹) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو داسي اولسي نظم دی ، چې په ټوله پښتونخواکې د پښتو په منځ کې ډېر مروج اودود لري په سروکي کې دپښتني دود ټول مضامين دلنډيو په وراچولو ځايېږي ، سروکې تاريخې ، عشقي او اخلا قي جنبه لري . اکثره عشقي سروکي دښځو له خوا لوستل کېږي ، چې په لا ندې ډول دي .

تاريخي سروکي :

خـــــانـــــــه راځـــــــــه دلــــبـــــــره .

ډکــې لا رئ دجـيـنــکو لنـــدن تــه ځـيـنــه

دجـيـنــکو قـــــــدر يــــــې کـــــم کـــــړ .

امان الله ته دې خدای (ج) لوښې ورکوينه

خـــــانـــــــه راځـــــــــه دلــــبـــــــره .

ډکـې لا رئ دجـيـنــکو لـنــدن تـه ځـيـنــه

× × ×

عــبــــــدالـــــــرحــمـــــانـــــــه زوروره

دشـــــاغـاســي كــلا دې ولــې ورانــولـــه

دپـښـتـنـــــولا رې شــــــوې بـنــــــــدې

دې انـگريزانو په مونږ ډيروکړل ظلمونـه

عــبــــــدالـــــــرحــمـــــانـــــــه زوروره

دشـــــاغـــــاســي كــلا دې ولــې ورانوله .

اخلا قي سروکي :

زويه بيـــــدارشـــــــه

په مينه ښکل کړه دخپل مور او پـلار لا سونـه .

کـه نيک مرغي له خدايه غــواړي

د مشر منه او په كشر کړه رحمونـه

زويه بــيـــــدارشـــــه

په مينه ښکل کړه د خپل مور او پلار لا سونـه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشقي سروكي :

اوبــــــــــه دې وږيــــــــــــنــــــــــــه

پاســـه لا لـيــه مـــازيـگــردى اوبــه دې وږيـنــه

مــنــــــگــــــى پــــه ورو ، ورو ډكـــوه نـــو

اوبــــــــــه دې وږيــــــــــــنــــــــــــه

چـــې مـــې لا لـى لـــه خـوبـه پانه سـي مـينــه

پـــاســـه لا لـيــه مـــازيـگـر دى اوبـه دې وږينــه

لنډۍ (ټپه ، مسره) :

لنډۍ داسي يو منظوم شعري فورم دى چې پرته په پښتو ژبه كې نور په هېڅ يوې ژبه كې نه ليدل كيږي . لنډۍ دفورم له مخې خوراكوچنى ، خو دمحتوا له مخې ډېر دروند معنوي بار ليږدوي ، لنډۍ په پښتوژبه كې ډېر لر غونى تاريخ لري . هغه وخت چې ارياياتو دكوم ځانګړي مطلب او موخې له پاره ګلان ريبدل اوله شيدوپې كيداى شي كومه مخصوصه دواء جوړېده نو دا خبره په دې ټپه كې ښه جوته كړې ده .

سپـــــوږمـــۍ ځـرک وهـــه راخيــــژه

جانان دګلو لو كوي ګوتې ريبينــــــه

دلنډيو فورم له دوونيم بيتو څخه جوړدى ، لومړى مسره يې (۹) څپې اودويمه مسره يې (۱۳) څپې ده .

پـــــاس پــــه كـمـــــره ولا ړه ګــلــــــــه

نصيب دبل شوې اوبه زه درخېژومه

× × ×

پـــه كشمــــالــــو كـــې مې حلا ل كړه

چې جنازه مې ښاپيري اوچته كړينــه

× × ×

سپـــوږمــــــۍ تــاتـــه دې ســـــــلام وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــا بــه زمـا جـانان ته ډېر كتلې وينه

چاربيتې :

داهم دپښتو منظوم ادب يو داسې فلكلوريک ژانر دی چې اوږد او سندريزه جنبه لري د مضمون له پلوه هر اړخيزه مضامين لیږدوي چار بيتي په اولسي ادب كې خورا مشهورې منظومې دي . دچاربيتي هر بند له څلوره مسرو څخه كم نه وي ، خو اوږده موضوع بيانول ددې فورم ځانگړنه ده چاربيته كيدای شي چې هر څو بنده ولري . راځئ چې د چاربيتې يوه بېلگه دلته راوړو :

دپښتنې پېغلې له خوا

نـــــاسـتـه يم دفـكر پـه تـال زانـگم چپـرتـه يـــار گورم

زه مستـــه ليـــلايم ستـــرگې اچــــوم خـريـــدارگـــورم

× × ×

نـــــاسـتـه يـم دفـكـر پـــه تـال زه نيشــــه دبـې ننگـويـم

تـپـــرشـو پېـغلتوب رابـانـدې ونــــه دلـونـگـــو يــم

يــم پــه عطـرو وتــره گـوښـه نـاسـتـه لـه بې نـنـگــويم

ځان له دمجنون پـــه شان په صدق كې دلـدار گــــورم

× × ×

ســــره لـمبــــه داور دعـــــاشـقـی مـې په بـدن لـگــي

ستــا دخـولـې خبــرې ځـكــه ما بـانـدې مـلـهـم لگي

غـوځـو پـرهـرونـــو تـــه پـتــې پــه څــــو رقـم لـگـــي

ستــــا رنــگــــارنـگ خـنـــدا ډول او سنـــگــار گــورم

× × ×

نـــاز بـــه پـر هـغـه وړم چې غـيـرت پـه روح او تن لري

شـــــوق دازادی دويــنـــــو دادســـره كـفـــن لـــري

زه بــــه دهــغـــه شــم چـې دې مـيـنـه پـه وطـن لـــري

سپينه خوله به وركړم چـې دی راشـي ورتــه لارگـورم

× × ×

سپينه خوله مې ستاده،غير غماز ورته راتلی نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بــاغ د تــوتيــانــو تــه ټــپـوس او زاغ کتی نــه شي
تــاوتــرې نـــه زمــرى گيــدړان ورتــه ختـــى نـــه شـــي
زه حـضـرت ولـي يـار دوطـن زلـمـى نـامـدار گـورم[۱]

× × ×

(الف) منظوم متلونـه :

متل د مشرانو هغه سپېڅلې په تول پوره دمعنى نه ډکه او لنډه جمله ده چې زمونږ دپښتنې اولس دژوند او ژواک اخلا قي استازيتوب کوي . که دنورو اولسي شاعري او فلکلوريک ادب ليکوال او ويونکى يې نه دى معلوم دټول ملت گډه شتمني ده .

تل په لنډ بحر او سپلاب کې ستر مفاهيم او معنوي ځواک ليږدوي متل خورا فصاحت او بلا غت لري . هم موزون وي او هم روان په متل کې هره جمله او تر کيب دانساني ژوند دبېل بېل اړخ سره تعلق لري دپوهې معقولې او په تجربواستوارې نکتې په کې پرتې دي لکه :

۱- چــــې څـــــــه کـــــــرې
هـــغــــــه بـــــــه رېـــــــبـــــــې
۲- چــــې څـــــه تـيــــار دي
هــــغـــــــــــه ديـــــــــار وی
۳- بـدخـوی چې زورور شي
نــو عـقـــل مــــرور شـــــــي
٤- ژرنـــده کـــه د پـــلار ده
خــــــــــو پـــــــــــه وار ده

(ب) خاص منظوم اولسي ژانرونـه :

داهغه ژانرونه دي چې د اکثرو ليکوال معلوم وي ، په دې کې ، غزل ، څلوريځې ، داستانونه ، مقام دوه ايزې او داسې نورراځي . دلته دا پوښتنه پيدا کيږي

---

[۱] پښتانه شعرا ، عبدالله بختانی ((خدمت گار)) درېم ټوک ، دولتي مطبعه ، کال ( ) ۲۲۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، چې نيمه عروضي (ديواني) منظومې دي ؟ ځواب به مو داوي ، چې په پښتو اولسي ادب کې پورتنۍ ذکر شوې منظومې په اولسي وزن او څپو برابرې دي . ځکه يې خاص اولسي منظوم ژانرونه بولو . اوس دهمدې منظومو بېلګي رااخلو :

غزل :

اولسي غزله څه په بل ډول وي ، چې دعروضي غزلو سره کاملاً توپير جوت دی .

مثلاً :

يــار چــې جـلا شـي خلكو دادی پېغور
لـکـــه يـعـقـوب ورپسې شـومه شوكور
کـلــــــه بــــــه راشـــــي دلــبـــــر چـــــې پـــــه
خــــنــــــداشــــي دلبـر تـر جـار بـه كـړم سـرومـال كلى وكور
مــيــنــــــې ديـــــار كـــــړم رنـځـــور
احــــوال مـــــې دي دمـنــــصـــــــور نـشـتــه ثاني دې نـورتــه يې غمـخـور
اخـر يــې تـن شـوكـبـاب د عشـق پـه اور بـندي دزلفو په دام پروت دی نسكور
حــبــيـــب الله دی غـــــــــــــلام غـــواړي
دســـــــرولـــبــــــو جــــام

مقام :

مقام هم داولسي غزل په څېر خورا ساده او عام فهمه پښتنی ژانر دی ، چې دداستان او غزلو څخه مخکې يا په منځ کې ويل کيږي .

لکه :

دکـم اصــلو لــه يـاری نـه واخـلـــه لاس
مــه غـولېـږه دهـغـو پــه تـش لــبـــاس

دکــــم اصــلو يـــارانــه دخـره سـورلي ده
عاقبـت بـه دې په كنده كړي راخـلاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه اصیــل سره دې لږه نیـکي وکــــړه
شــامــدام بــه درنـه گرځي کوزو او پاس
لـــه کـــم اصـــلـونـه وفاکلــه مونده شـــي
دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې لــه لـرې نــه یـې گـورې ورنـه تېښـته
گلسـتــانـــه ورســـره مـــه کـوه بـاس[۱]

ځلوريځه :

نــظـــر مې وکــړ کــون ومــکـــــان ته
دې کښتې، پورته ځمکـه اسمـــان تـه
څـــه چــې لیـــده شـو ، یـــوازی دی و
شتـــون دذات دی گـــوره جـهـــان ته [۱]
(ملا احمد قندهاری)

چاربيته :

هغه اولسي ژانر دی ، چې بيتونه يې له څلورو مسرو کمه نه وي . په چاربيتو کې هرډول مضامين ليږدول کيږي . اولسي چاربيتې د دېواني چاربيتو په پرتله ډيرې سندريزې دي ، دبرهان الدين ننگرهاري دا چاربيته دبېلگي په ډول راوړو :

سپین جبیــن دی نـورانــي مـاه تـابـان دی
دښــایست شـغلی تــرې خیـژي پــه هر لورې
تور کاکل دې په سپین مخ گل دریحان دی
اتشـــي پیـــزوان دې تـــل پـــه لبـــو ښـــودي

---

[۱] دپښتو شعر هندسي جوړښت . (۱۱۷) مخ
[۱] پښتانه شعرا دوېم ټوک . ٤٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

×××××

سپيــن جـبــيـــن دې نـوراني شغلې دلمـر كا
دښــايست دې پـه تمـام جهــان كــې نوم دی
ټول صورت دې خوشبويې دمشک عنبر كا
نـــه پټـېـږي شــان و شـكــل دی مـعــلـوم دی
ښــاپـېـــــری ټــول ننداری ستـــا د ذيــور كا
دبېـلـتـــون دلا ســه تــل مــيــن مــظلـــوم دی
دمــجـنــون پـه شــان مـې ســر پـه بيـابـان دی
پېــغـــامــونـــه تـل راځـــي داستـــادلـــورې

×××××

د مجنـون پـه شانې گـرځي واخله لا س له ما
نـــه جـــــوړېـــږي ستـــا شـــری زمـــا لـــه شالـه
تـــاتــــه شـــاتــــه غــلامــان پـه دردی خاص زما
ښــــه ښـكــــاري هــــــر ســــــری دخپلـه سياله
قـرار كښـېـنــــه نـــور هېڅ مه كړه التماس زمـا
هــــرچــــې ځـــــای هــــره مــرغـی لـه هره ځاله
نــزديـكت زمــــا او ستـــا پـه رښتيا گران دی
ستا پـه شان دی ماته نور هيڅوک نه گوري

×××××

نــزديـكت كـومـه ستـا ، پـلـو پـه ژونـد يمــه
كـــلـــــه تمــــه قطـــع شـــــي، دعـــاشــقـــانـــو
ستـــا دمينې پــــه اور سوزمــه ، دردمند يمـه
زورولــــــی يـــمـــــــه ډيــــر ســتــــا غـمـــازانـــو
لـــــه بــاقـــي عمر نه خوښ د مرگ پـه بنديمه
چـــې پـــه ستـــرگــــو نـــه وينـــم وردخـــوبـــانـــو
هــــــــر عــاشــق ته جدايي تـــه مرگ آســان دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما دعشق كتاب کې لـوستی دغه تــور دی

×××××

هر عــاشــق تـه جدايي لـه مـرگـه سختـه ده
پـه رښتيــا سره ، چې زړه کې صادقان دی
پـه نـصيـب کـي ورتـه ، ليـكه دادوخـتــــه ده
تـقـديـري كــارونـه كل د پـاک سبـحـان دی
دمينـــو دونـيــا گــی ډيــره بــدبـخـتـــــه ده
شپــه او ورځ دعشـق لـه درده ، پـه گريان دی
((برهان الدينه)) سـرومــال دی دجـانــان دی
کـه څه هم جانــان دی ځان لـه تانه ژغوري [۱]

×××××

داستان :

داستان د اولسي ځانگړو سندرو د يون ځانگړي فورم په تو گه دشکل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سکښت او بېل جوړښت لري . او د اولسي ادب هرڅيرونکي په دې پوهيږي ، چې زمونږ اولسي ادبيات دمضمون له پلوه زمونږ د اولس دقامي ژوند هنداره ده او د شكل له پلوه زمونږ دژبې خاص ملي اهنگونه دي ، چې زوړ اريايي اساس لري او پښتانه مجلسيان يي په ځانگړي وزن او خاصه لهجه وايي . داستانونه هم د اولسي خاصو سندرو د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او لومړي ځل ويلو اوځای او نېټه يې معلومه نه ده . بوازې د داستانونو هغه بېلگې ، چې د پټې خزانې په واسطه لا س ته راغلي څلورسوه كلن عمر لري په پټه خزانه کې دحافظ عبدالطيف اڅكزي د (سوی او اوبښ) فولكلوريكه كوميدي ، انتباهي داستان راغلی ، چې دلته يې يوكسر او يو بند راوړو :

---

[۱] پـښـتـانـه شـعـرا دوېـم ټـوک (۸۷) مـخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوړ ونیسئ یارانو داوښ اوسوی قصــه سوه

خورا ډیره خوږه ســــــــوه

یو سوی د اوښ اشنا ســو

بې حده یې همـــــرا ســـــو

یاري به یې کوله یوله بله یې یارانـــه ســـــوه

خــورا ډیــره خــوږه سوه[۱]

علی حیدر ((جوشي)) د داستان دابېلگه :

عزرائـل (ع) راغـی تـرنـبـي اخـرزمـانـــه

روح راکړه مـهـربـانـه سـرداردمدینــــــي

عــزرائـــــل (ع) راوړداپــیــغــــــــــــام

رســـول (ص) تـــه ودرېـد لاس پـه نـــــام

خــدای (ج) پـــه تـاوایـــې ډیـر ســــــلام

پس لـه سلامـه دې سفر دی لـه دنیانــــــه

روح راکړه مـهـربـانـه سردار دمدینـــــي

درېمه برخه

شفاهي (منثور) اولسي ادبيات :

اولسي ادبيات هغه دي ، چې رامنځته کوونکي یې معلوم نه وي . لنډې خوږې او پخې ويناوې دي چې داولس په زړه کې رامنځته شوي دټول اولس گډ مال

---

[۱] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۱۲۳) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی . خوله په خوله ، سينه په سينه له يوه نسله تربل رانقل شوي . [1]متلونه اصطلاحات ، چيستانونه ، ستري مه شي ، ټوکې ټکالې ، دعاوې اوخيراوې کړنې ، او انگېرنې او داسي نور په شفاهي (منشور) ډول په اولس کې موجودې وي .

منثور متلونه :

دمتل تعريف مخکې په منظوم متل کې راغلي ، دمنثور متل مهمه ځانگړنه داده چي د منظوم په پر تله دخلکو په خولوکې کم استعماليږي .

ژوندۍ بېلگې يې دادي :

که غر لوی دی په سر يې لا رشتـــه .

لمــر پـــه ددوگــوتـــو نـــه پټېـــږي .

اخـتـــر پټ مـېـــــړه نـــــــــــه دی .

دنــن کـــــار سبـــاتـــه مـــه پـريږده .

دکـبـــر کـــاســـه نســـکــــــوره ده .

لـه پيتی نـه سوې غوښه ښه لگـي .

پوښتنې يا چيستانونه :

چيستانونه اکثره دکو چنيانو پورې اړه لرې او د خپلو مشاعرو او مناثرو په ترڅ کې يي وايي . لکه :

داڅــــــــــه شــــــــــــــی دی ؟

چي سهــار پـــه څـــلــورو پښو

غــــرمـــــــــه پـــــــه دوه پـښو

اوماښام په درې پښو گرځـــي .

ځواب يې داسې دی :

- ماشوم توب .
- ځلميتوب .

---

[1] ادب پوهنه ، سيدمحی الدين هاشمي ، داريک کتابتون ، کال (۱۳۸۱ هـ ش) ۱۰۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- او بوډاتوب .

ټوله شپه ګرځي او بېګا ته يوه روپۍ ځای نیسي .

((امساء))

لاســونــه لري پښي نه لري .
تـــن لـــري ســـرنـــه لـــري .
غوږ لري اوريدل نه کـوی .

((کميس))

کږنې او انګېرنې :

دا ښکاره ده ، چې فولکلوريک مواددکرونولوژۍ او سوسيولوژۍ دڅېړنو له مخې دارزښت او اهميت وړ ګڼل کيږي داځکه زيات فولکلوريک مواد نه يوزاې دا چې ريالستي بڼه لري ، بلکې ډيوې ټولنې دفرهنګ او کلتور معيار دتاکلو له پاره ديوه واحد په توګه ګڼل کيږي .

ددغو لنډو ټکو پر بنا زمونږ په ټولنه کې کرکې ، کږنې که څه هم د خرافاتو له جملې به شمېرل کيږي ، خودا چې په دې کې زمونږ د اولس دکلتوري او فرهنګي ژوند بېلا بېلې خواوې ترې څرګنديږي څېړل اوراټولول يې ضروري کار ګڼل کيږي ، دا به سمه وي . چې کرکې به عيني ، منطقي او علمي بنسټ نه ګڼل کيږي ، خو دا چې اولس او بانډه والو کې ديوې پښې دمخنيوي له پاره دځان ساتلو په عرض تر سره کيږي په درنښت ورته ګوري دساري په توګه دچاچې دښي لاس ورغوی وتخنيږي خوشحاليږي او داسې داسې انګيري چې پيسې او شته به په لاس ورشي . اوکه چېرته دچا کيڼ لاس وتخنيږي ، نو داسې انګېري ګواکې شته او دولت ورڅخه تلوني وي .

له دې کبله ويلای شو [۱]، چې ددغو فلکلوريکو موادو اهميت او خوند په دې کې دی چې داولسونو دوکړوتر منځ يې لرغونی او پخوانی ماهيت او بڼه ساتلې ده ،

(۱) دپښتو ځينې فولکلوري روايات : سرڅيړونکی : علی محمد((منګل)) ازهر خپرندويه ټولنه کال (۱۳۸۵ هـ ش) ٦٠ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې له پاره چې موضوع ښه روښانه شي يوبل مثال هم راوړو :

کړنه :

کله چې کينه سترګه په رپېدوراشي ، اولس داسې انګېرنه کوي ، چې يوڅه بد پېښېدونکي دي اوداخبره په ننګرهار او کوز ه پښتونخواکې دودلري .

انګېرنه :

که چېرته په (چايوو) کې دچي شمې نېغه نېغه تاوېږي ،نو داسې انګېرل کېږي ګواکې ميلمه راځي .

يا داوبو پړخ کول . او يا هم د اوړو اغږلو کې د اوړو څخه غړ پورته کيدل .

همدارنګه که د چا په خواکې يو بل کس خپله ستوماني وباسي يا خوله وازې وکړي ، نو په مشرقي اولسونوکې داسې انګېرنه کېږي ، چې خپله ستوماني يې پرما راواچوله [۲].

ستړي مه شي :

د اسلام دسپېڅلي دين په راتګ سره په افغاني ټولنو کې د سلام اچوني عنعنه راګډه شوه ، دمذهبي دعايي او عظمت له کبله يې په اولسونو کې ډېر ژرځای ونيو .
ددې تر څنګ په افغاني ټولنو کې داسې اولسي روغبړونه په ښکلو ښکلو وزنونو او بڼو دود لري چې دډېر صميميت له کبله په عادي وخت کې دملګرو او عامو وګړو ترمنځ استعماليږي . په عادي او عمومي حالا توکې دمشرانو او کشرانو تر منځ د (ستړي مه شي) اصطلاح استعماليږي . چې ستړی مه شې ، ستړی مه شې ، .
دراتګ پر مهال پخير راغلاست ويل کېږي . او هر کله چې له لېري ځای څخه يو پر بل سلام اچوي ، نو د (ښه چارې) غږ پرې کوي . په مقابل کې ورته لا ندې ځوابونه ورکول کېږي .

---

(۲) اولسي را ټولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ تـــه (تــاســو) ستړي مـــه شــئ !

_ مــــنــــه / مــــهـــــربـــاني !

_ ژونـــــــــــدی اوســــــــــــی !

_ دېښه چارې پر وړاندې ښه چارې .

کيسې او افسانې

:

کيسې او افسانې د فلکلوريکو ادبياتو يو داسې مهم اړخ په غېږ کې نيسي ، چې د اولسونو او خلکو دمعنوي او مادي اړخونوانځورگري . کوي کيسې او افسانې د ټولنيز ژوند معنوي هنداره ده . د پښتو ادب اولسي کيسې او افسانې ، عشقي ، حماسي ، او روزنيز مفاهيم پخپل ځواک د خلکو ذهنيت ته ورلېږدوي . همداکيسې او افسانې دي ، چې دپښتنې ټولنې دود ، عنعنه ، کولتور او د فرهنگ استازيتوب کوي ، لکه د ادم خان او درخانۍ کيسه ، ديوسف خان او گلمکۍ کيسه ، دمومن خان او شيرنۍ کيسه . .. په فلکلوريک ادب کې دمنشور شفاهي ادب خلا وړډکوي .

(پايله)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې لیکنې څخه زمونږ اره موخه او هدف دادی ، چې پښتو ادب او دپښتو اولس ټول معنوي ارزښتونه خوندي وساتل شي . او د لیکنې منځپانگه او نتیجه داده چې پښتو اولسي ادب دپښتنې کلتور ریښتیني هنداره ده . او دې اولس دژبې ، عنعنی او مېتولوژۍ نماینده گي کوي . اولسي ادب دخلکو دروان او اروا پوهنې انځور تمثیلوي او په پیداگوژیکي جنبه خپل اولس دښووني او روزنې ډگرکې په فکري لحاظ روزي . فلکلور زمونږ د تاریخ ژوندی کوونکی عنصر دی . افسانې ، متلونه ، او منظوم اولسي ژانرونه ټول معنوي ارزښتونه پخپل غیږ کې رانغاړي . چېستانونه دماشومانو ذهنونه پیاوړي کوي ، دود او انگېرنې داولس سوچه او نگه تومله په خلکو کې ساتي .

لنډه دا چې فلکلور داولسونو او پر گنو تولنیزه هنداره ده . داوسنۍ پر مختللې نړۍ د پر مختگ تاداو په پخوایي او لرغوني فلکلور کې ایښودل شوی او دریالیزم بنسټ او سر چینه همدا اولس او اولسي ادبیات دي .

کتاب ښود (ببلوگرافي)

۱- ختک ، فضل میر ((ادبي اصطلاحات)) پښتو اکیډمي کال : (۱۹۹۹ م) .

۲- هاشمي ، سیدمحی الدین ، ادب پوهنه ، اریک کتابتون ،کال (۱۳۸۰ هـ ش) .

۳- حبیبي ، عبدا لحی ، پښتو ادبیاتوتاریخ ، لومړی او دویم توک ، دانش خپرندویه تو لنه ، پېښور . (۱۳۸٤ هـ ش) .

٤- یون محمد اسمعیل ، دپښتوشعر هندسي جوړښت ، دانش خپرندویه تولنه ، کال (۱۳۷۷ هـ ش) .

۵- اریانا دایرة المعارف (دریم جلد) پښتو تولنه ، کال (۱۳٤۳ هـ ش) .

٦- هېواد انترنیتي ویپانگه ⟸ Hiwad@yahoo.com :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- بېنوا ویپانګه ⟸ Benawa@yahoo.com :

۸- خدمتګار ، عبدالله ((بختانی)) پښتانه شعرا ، (دویم ټوک) دولتي مطبعه ، کال (.)

۹- منګل ، علی محمد دپښتوخېني فولکلوري روایات ، ازهر خپرندویه ټولنه کال (۱۳۸۵هـ ش) .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library